

УДК 347.721(4)

*Н. О. Якубовська,
аспірант кафедри міжнародного права
та міжнародних відносин ОНЮА*

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
БАГАТОНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В КРАЇНАХ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

На початку 90-х рр. більшість постсоціалістичних держав почали активний перехід до ринкової економіки, який базувався на лібералізації правового регулювання економічної діяльності як національних компаній, так й іноземних багатонаціональних корпорацій (БНК). На шляху правових та економічних реформ найбільшого успіху досягли країни Центральної та Східної Європи (ЦСЕ), які створили ефективну систему правового регулювання інвестиційної діяльності та вже найближчим часом стануть членами Європейського Союзу [1].

Необхідність залучення інвестицій БНК до країн з перехідною економікою обумовили інтерес вітчизняних та закордонних вчених до дослідження питань, пов'язаних з правовим регулюванням діяльності БНК. Слід зазначити, що вагомим внеском у дослідження різних аспектів діяльності БНК стали праці вітчизняних та закордонних вчених Дж. Даннінга, П. Фішера, Дж. Робінсона, О. І. Рогача, О. І. Шниркова, О. В. Плотнікова, В. Є. Новицького та інших.

Актуальність теми дослідження обумовлена можливістю використання вдалого досвіду країн ЦСЕ при реформуванні нормативно-правової бази державного регулювання інвестиційних процесів в Україні [2].

Польща стала першою країною ЦСЕ, яка вступила на шлях переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки. При цьому закордонний капітал БНК відіграв важливу роль у розвитку та модернізації її економіки.

Як член ОБСР та майже член ЄС, Польща має правовий режим, який захищає майнові права та інвестиції, дозволяє приватну ділову активність майже у всіх секторах економіки, забезпечує рівне ставлення до місцевих та закордонних компаній, а також дозволяє вивезення за кордон отриманих прибутків та капіталу.

Конституція Польщі 1997 р. захищає право приватної власності та констатує, що експропріація дозволяється лише в суспільних інтересах з подальшою компенсацією збитків.

Правові умови створення та діяльності в Польщі компаній, особливо багатонаціональних корпорацій (БНК), значно змінилися з прийняттям у січні 2001 р. нового Комерційного кодексу та Закону про економічну діяльність. Ці законодавчі акти замінили старий Комерційний кодекс 1934 р. та Закон про компанії з іноземною участю 1991 р.

Нові закони визначили та обмежили роль держави в управлінні економікою та комерційній діяльності через встановлення чітких правил державного

субсидування та скорочення галузей, для діяльності в яких необхідний державний дозвіл.

В Польщі немає механізму перешкоджання організації бізнесу іноземними компаніями, однак польське законодавство встановлює межі іноземної власності в таких сферах, як авіатранспорт (49%), радіомовлення та телебачення (33%), а у сфері міжнародних телекомунікацій та ігорного бізнесу ПЗІ взагалі неприпустимі.

Коли Польща приєднається до ЄС, норми щодо обмеження іноземної власності у деяких секторах будуть змінені. Однак іноземні компанії з країн, які не є членами ЄС, не зможуть користатися цими правами нарівні з компаніями з держав — членів ЄС.

Болішим залишається питання продажу сільськогосподарських земель іноземцям. Закон 1920 р. про придбання нерухомого майна іноземцями забороняє іноземцям купувати нерухомість без спеціального дозволу. У 1996 р. для вступу у ОЕСР цей закон був лібералізований. Змінений закон дозволяє іноземним фізичним та юридичним особам без спеціального дозволу володіти квартирами, 0,4 гектара міської або одним гектаром сільськогосподарської землі.

Актуальним для Польщі залишається питання приватизації державних підприємств іноземними компаніями. Безумовним лідером з обсягу приватизації є банківська сфера, яка на 80% контролюється іноземними компаніями. Деякі політичні діячі виражають незадоволення таким високим рівнем іноземної власності, однак це не суперечить розповсюдженому погляду, що закордонні інвестиції допомогли зміцнити банківський сектор [3].

З відмовою у 1989 р. від комуністичного режиму майже кожен сектор економіки Угорщини став відкритим для ПЗІ БНК. Був прийнятий цілий ряд законодавчих актів, спрямованих на захист закордонних інвесторів.

Угорщина є ведучим одержувачем закордонних інвестицій БНК в Центральній Європі.

Важливим фактором для приваблення інвестицій БНК стала масштабна приватизація державних фондів. Угорщина, на відміну від більшості держав ЦСЄ, не прийняла таку форму приватизації, яка суворо обмежує можливість придбання закордонними інвесторами цілої компанії. Навпаки, Угорщина надала закордонним інвесторам можливість придбання приватизованої фірми та управління нею.

Значно прискорив процес приватизації Закон про приватизацію 1995 р. (зі змінами та доповненнями від 1999 р.), який зробив її більш «прозорою».

Створення та діяльність компаній з іноземною участю регулюється зміненим й доповненим Законом про закордонні інвестиції 1988 р., який надає закордонним інвесторам великі повноваження та пільги. Він гарантує закордонним інвесторам національний режим та відміняє необхідність отримання для діяльності попереднього схвалення уряду. Цей Закон також передбачає захист від втрат, які може спричинити націоналізація, експропріація або подібні дії та гарантує репатріацію інвестованого капіталу і дивідендів.

Закордонні компанії, які є угорськими юридичними особами, мають право

на придбання нерухомості. Це право не поширюється на сільськогосподарські землі. Згідно з законом про землю 1994 р., іноземець може володіти 0,6 гектарами та орендувати на термін до 10 років 300 гектарів сільськогосподарської землі [4].

Політична та економічна стабільність, розташування на порозі ЄС, кваліфікована робоча сила зробили Чеську Республіку привабливою для іноземного інвестування БНК, а відкритий інвестиційний клімат став ключовим елементом переходу від планової до ринкової економіки.

Сьогодні відбувається швидка гармонізація законодавства Чеської Республіки з нормами ЄС. Це спричинило реформування судової системи, цивільної адміністрації, фінансового ринку, захисту права інтелектуальної власності та інших важливих для інвесторів сфер. Однак інвестори все ще зіштовхуються з проблемами у таких сферах, як, наприклад, приватизація великих державних підприємств. Також інвестори скаржаться на труднощі, які виникають при примусовому виконанні угоди через суд, включаючи право вступу кредитора у володіння власністю, запропонованої в якості забезпечення. Повільність судової системи часто поєднується з незнанням судьями комерційних справ.

Після вступу до ОЕСР, уряд Чехії погодився прийняти стандарти цієї організації щодо рівного ставлення до закордонних та місцевих інвесторів, а також обмеження певних видів приваблення інвестицій.

Після 1989 р. в Чехії відбулося кілька хвиль приватизації, після чого більш 80% її економіки знаходиться у приватній власності. Приватизаційні програми були відкриті для закордонних інвесторів. Фактично всі державні компанії були приватизовані фірмами з іноземною участю [5].

Болгарія має одне з найбільш ліберальних законодавств в регіоні, а залучення закордонних інвестицій БНК — один з пріоритетних напрямків діяльності уряду країни. Особлива перевага надається інвестиціям американських БНК.

Болгарія поєднує в собі такі переваги як освічена робоча сила, з одного боку, та низька заробітна платня — з іншого. Країна має гарне географічне розташування у центрі Балканського регіону, хоча її транспортна інфраструктура потребує значної модернізації. Болгарія кандидат на вступ в НАТО, що сприяє приведенню її законодавства у відповідність з європейським і наближає до членства у цій організації.

У 1997 р., згідно із Законом про закордонні інвестиції, був створений урядовий координаційний орган — Агентство з іноземних інвестицій. Також цей Закон закріплює національний режим діяльності іноземних інвесторів, гарантії компенсацій у випадку експропріації та дозволяє репатріацію отриманого прибутку.

Також в країні діє Комерційний кодекс 1991 р., з внесеними доповненнями та змінами, який визначає різні форми економічних об'єднань та регулює порядок їх заснування, організації та ліквідації. Якщо Комерційний кодекс регулює комерційне та корпоративне право, то цивільні угоди регулює Закон 1951 р. про зобов'язання та контракти, з внесеними доповненнями та змінами.

Але існує цілий ряд проблем, з якими нерідко зіштовхуються БНК, а саме:

часті зміни в законодавстві, банківська система, неохильна до кредитування, урядова бюрократія, тривалий процес приватизації, корупція тощо. Крім цього більшість іноземних інвесторів скаржаться на неефективність норм права, особливо у судовій системі. Багато труднощів виникає і з виконанням судового рішення.

Законодавчою основою приватизаційного процесу в Болгарії є Акт о приватизації та постприватизації від 13 березня 2002 р., який скасував Закон про трансформацію та приватизацію державних та муніципальних підприємств 1992 р. Приватизацією всіх державних компаній керує Агентство з приватизації.

Згідно з новим нормативним актом, цілями урядової приватизаційної політики є створення необхідних умов для відкритої, швидкої та ефективної процедури приватизації, рівного ставлення до інвесторів, гарантування економічного росту та конкурентоспроможності приватизованих компаній.

Іноземні компанії, включаючи державні іноземні компанії, можуть придбати болгарські державні компанії. Цим уряд Болгарії підкреслив свою відкритість до закордонних інвестицій БНК.

Згідно з Законом про приватизацію 2002 р. було створено Агентство з постприватизаційного контролю, яке призване спостерігати за виконанням приватизаційних угод.

Поліпшенню інвестиційного клімату Болгарії сприяло прийняття у 1995 р. Закону про концесії, згідно з яким держава уповноважена надавати особливе право на використання будівничих об'єктів, суспільного та державного майна, а також на здійснення діяльності, яка є державною монополією. У 1997 р. до Закону про концесії були внесені зміни, які надали пріоритет розробці природних ресурсів та врегулювали суперечливі процедури приватизації та концесії.

Починаючи з 1998 р. Парламент прийняв ряд законодавчих актів, які регулюють концесії в сфері телекомунікацій, енергетики, гірської промисловості та ін. [6].

З 1990 р. політика Румунії, як й інших країн ЦСЄ, була спрямована на заохочення ПЗІ БНК. Однак, не зважаючи на те, що ринок Румунії налічує 22 мільйони споживачів, кваліфіковану робочу силу та достатні природні ресурси, інвестиції не досягають свого потенційного рівня.

Як й інші країни регіону, Румунія намагається створити правові умови, які б відповідали вимогам ринкової економіки та стимулювали притік ПЗІ. Цей процес стимулюється бажанням країни стати членом ЄС.

Поступово країна рухається до зміцнення податкової системи, підвищення прозорості та створення правової системи швидкого розв'язання суперечок з приводу контрактів. Але не зважаючи на досягнутий прогрес, часта зміна правових умов відштовхує закордонних інвесторів.

Сьогодні законодавчу базу з іноземного інвестування складають такі нормативні акти: Закон Про комерційний реєстр 1990 р., змінений та доповнений у 1998, 2001 рр.; Закон Про комерційні компанії 1990 р., змінений та доповнений у 1997, 1999, 2001 рр.; Закон Про бухгалтерську справу 1991 р., змінений

та доповнений у 1999, 2001 рр.; Закон Про зони вільної торгівлі 1992 р.; Постанова Уряду Про місцеві податки 2002 р.; Закон Про корпоративний податок з прибутку 2002 р.; Закон Про банкрутство 1995 р., змінений та доповнений у 1997, 1999, 2002 рр.; Закон Про нафту 1995 р.; Закон Про авторські та суміжні права 1996 р.; Закон Про конкуренцію 1996 р.; Постанова Уряду Про оренду 1997 р., змінена й доповнена у 2000 р.; Закон Про банківську приватизацію 1997 р., змінений й доповнений у 1999 р., перевиданий у 2001 р., змінений й доповнений у 2002 р.; Постанова Уряду Про приватизацію 1997 р., змінена й доповнена у 1999, 2001, 2002 рр.; Постанова Уряду Про стимулювання прямих інвестицій 1997 р., змінена й доповнена у 2000 та 2001 рр.; Закон Про стимулювання приватного малого та середнього бізнесу 1999 р., змінений й доповнений у 2000, 2001, 2002 рр.; Закон Про державну допомогу 1999 р.; Закон Про податок на додану вартість 2002 р.; Постанова Уряду Про приватизацію туристичних компаній 2001 р., змінена й доповнена у 2002 р.; Постанова Уряду Про державні замовлення 2001 р., змінена й доповнена у 2002 р.; Закон Про приватизацію сільськогосподарської компанії 2001 р.

Цей блок нормативних актів закріплює національний режим для закордонних інвесторів; гарантує їм вільний доступ до місцевого ринку та дозволяє закордонним інвесторам брати участь у приватизації. Іноземна участь в комерційних компаніях не обмежується.

Закон Про приватизацію 2002 р. встановлює спеціальну передприватизаційну процедуру, яка полягає у реструктуризації компанії для полегшення її приватизації. Закон також закріплює положення, згідно з яким Міністерство фінансів повинно опублікувати документ, у якому міститься інформація про заборгованість підприємства. Компанія, яка придбала підприємство не відповідає за борги, які не були зазначені у цьому документі.

Румунія визнає право власності та контрактні права, але при їх реалізації виникає чимало труднощів, перш за все пов'язаних з примусовим виконанням контрактів через суд. Також іноземні компанії виражають стурбованість відсутністю у румунських судів досвіду розгляду міжнародних комерційних справ [7].

Аналіз, проведений у статті, дозволяє зробити висновок, що Польща, Угорщина та Чеська Республіка є країнами з найбільшим міжнародним інвестиційним рейтингом. Таке положення зумовлене вступом цих держав до ЄС, що свідчить про стабільність та відкритість їх системи державного регулювання інвестиційними процесами. Законодавство ж Румунії та Болгарії є навпаки не стабільним й нерідко закордонні інвестори попадають у залежність від чиновників або опиняються у дискримінаційному положенні у порівнянні з національними компаніями.

Література

1. Рогач О. І., Шнирков О. І. Транснаціоналізація світового господарства та перехідні економіки: Пач. посіб. / Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К.: Вид. центр «Київський ун-т», 1999.
2. Якубовська Н. О. Актуальні проблеми діяльності багатонаціональних компаній в Україні // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. — К., 2003. — Вип. 21.

3. Poland Country Commercial Guide Financial year 2003: Investment Climate. The U.S. Department of Commerce's Trade Information Center. — Washington 2003.
4. Hungary Country Commercial Guide Financial year 2003: Investment Climate. The U.S. Department of Commerce's Trade Information Center. — Washington 2003.
5. Czech Republic Country Commercial Guide Financial year 2003: Investment Climate. The U.S. Department of Commerce's Trade Information Center. — Washington 2003.
6. Bulgaria Country Commercial Guide Financial year 2003: Investment Climate. The U.S. Department of Commerce's Trade Information Center. — Washington 2003.
7. Romania Country Commercial Guide Financial year 2003: Investment Climate. The U.S. Department of Commerce's Trade Information Center. — Washington 2003.

УДК 339.732

*А. Г. Можарин,
соискатель кафедры международного права ОНЮА*

АКТУАЛЬНЫЕ ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ РАСЧЕТОВ

С усилением интеграции экономических систем государств в мировое экономическое хозяйство, со становлением, укреплением и развитием системы мирохозяйственных связей особую актуальность приобрели методы и формы международных расчетов, так как государства, вступая в рыночные отношения между собой, экспортируя и импортируя товары и услуги, нуждаются в развитых формах взаиморасчетов для обеспечения стабильности взаимоотношений, избежания недоразумений и конфликтов на мировом уровне.

Появление системы международных расчетов и дальнейшие изменения в ней связаны с развитием и интернационализацией товарного производства и обращения. В них фактически отражается относительно обособленная форма движения стоимости в международном обороте, обусловленная несовпадением периодов производства и реализации товаров, а также удаленностью рынков сбыта. Международные расчеты охватывают расчеты по внешней торговле товарами и услугами, а также по некоммерческим операциям, кредитам и движению капиталов между государствами, в том числе, связанным со строительством объектов за границей и оказанием помощи развивающимся странам.

Проблемными вопросами международных расчетов в различное время занимались такие ученые как А. П. Курбатов, Г. К. Дмитриева, А. С. Скаридов, В. Е. Рыбалкина и др. Данная статья направлена на освещение все еще остающихся неразрешенными на данный момент некоторых аспектов указанных правоотношений, чем и обусловлена ее актуальность.

Правоотношения, которые возникают по поводу расчетов за предоставленные товары, либо услуги, либо выполнение работ между субъектами внешнеэкономической деятельности имеют ряд характерных особенностей.

Одним из принципиальных отличий международных расчетов от внутренних является то, что они связаны с обменом национальных валют. Поскольку национальная валюта, являясь платежным средством внутри государства, ут-